

Prof. dr hab. Tadeusz Tomaszewski
Uniwersytet Warszawski
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Kryminalistyki

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Kamili Zarychty-Romanowskiej**

Policyjna kontrola nieregularnych migracji w Unii Europejskiej

(Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii 2021)

I. Recenzowana rozprawa doktorska mgr Kamili Zarychty-Romanowskiej poświęcona została niezwykle ważnemu, a przy tym wyjątkowo aktualnemu zagadnieniu, które stanowi konglomerat złożonych problemów z pogranicza prawa międzynarodowego i europejskiego, kryminologii i kryminalistyki oraz nauk o polityce, bezpieczeństwie i szeroko rozumianego prawa policyjnego, administracyjnego i karnego. Każdy z tych problemów mógłby stanowić przedmiot oddzielnych rozważań, jednak ich łączne omówienie i poddanie kompleksowej dyskusji w sposób znaczący podnosi wartość merytoryczną przedstawionego do oceny opracowania, świadcząc zarazem o wysiłku, jaki włożyła Autorka w jego przygotowanie. Wprawdzie podnosi to zarazem trudność przygotowania recenzji, rekompensowaną jednak poziomem intelektualnym i merytorycznym recenzowanej pracy.

Przedmiotem rozprawy jest, zgodnie z zapowiedzią podaną w jej tytule, analiza zakresu działań i współpracy różnych krajowych i europejskich organów policyjnych podejmowanej w celu skutecznej ochrony granic zewnętrznych Unii Europejskiej i Strefy Schengen przed nielegalną migracją. Wydaje się jednak, że zakres przedmiotu pracy jest znacznie szerszy, gdyż obejmuje także, poza wielu innymi problemami związanymi z istotą i rodzajami migracji, nakreślenie długofalowej strategii i różnych polityk UE w odniesieniu do rozwiązania kryzysu migracyjnego (lub lepiej powiedzieć: kolejnych kryzysów migracyjnych), jaki obserwuje się w szczególności w ostatnich kilkunastu latach w Europie. Można przyjąć, że takie rozszerzenie omawianej problematyki jest świadomym zamiarem Doktorantki, który należy pochwalić,

gdyż nie tylko zwiększa warstwę informacyjną całej rozprawy, ale stanowi zarazem swoiste uzasadnienie wyboru tematu. Jak pisze bowiem Autorka we Wstępie, unikatowość kryzysu migracyjnego oraz – dodajmy – jego skala, a także nasilenie się przestępczości transgranicznej i terroryzmu wpływają na konieczność reform prawa policyjnego oraz instytucji policyjnych Unii i państw członkowskich, przy czym w świetle obaw opinii publicznej traktującej nasiloną migrację jako powszechne źródła zagrożenia, tego rodzaju reformy prowadzą nawet do „instytucjonalno-prawnej rewolucji prawa policyjnego Unii Europejskiej” (s. 14). Zatem wybór tematu rozprawy oraz ukazanie szerszego kontekstu problemu anonsowanego w tytule należy uznać nie tylko za trafny, ale także ciekawy poznawczo. Wybór takiego tematu tym bardziej zasługuje na uznanie, że w polskim piśmiennictwie z zakresu prawa, kryminologii bądź nauk politycznych jest to prawdziwa *terra incognita*, o czym świadczy powoływana w pracy literatura, która zawiera nieliczne polskie pozycje (w tym prace, których współautorem jest sama Doktorantka).

Mgr Kamila Zarychta-Romanowska wskazuje cztery zasadnicze cele badawcze, jakie postawiła sobie zajmując się tym tematem; tak więc było to ustalenie charakteru prawnego i zakresu policyjnej kontroli migracji nieregularnych oraz mandatu Frontexu (Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej z rozszerzoną w ostatnich latach formułą działania i kompetencjami), a nadto określenie podstawowych przesłanek łącznej realizacji Kodeksu Schengen, policyjnej i prawno-karnej współpracy państw członkowskich oraz instytucji i agencji unijnych, jak również przedstawienie instrumentarium ochrony prawnej granic zewnętrznych, suwerenności i porządku publicznego jako realizacji strategii bezpieczeństwa Wspólnoty. Można się domyślać, że ma to prowadzić do refleksji, czy i w jakim stopniu wprowadzane zmiany w politykach migracyjnych i politykach bezpieczeństwa prowadzonych na różnych polach przez całą Unię i jej członków były i są nadal potrzebne, i jak wpływa to – m.in. poprzez zaostrzenie kontroli granicznych, czasowe choćby zamykanie granic i ograniczanie w ten sposób dopływu migrantów, stosowanie mechanizmu readmisji – na zmianę konceptu ideowego i prawnego Unii Europejskiej, odchodzącej od swoich pierwotnych zasad funkcjonowania zapisanych w Traktacie o Unii Europejskiej. Lektura pracy dowodzi, że wymienione cele zostały z powodzeniem zrealizowane, natomiast otwartym pyta-

niem jest, na ile odpowiada na wątpliwości związane z wpływem migracji na przekształcanie się Unii i zakresem realizacji praw podstawowych. Czy w imię własnego bezpieczeństwa bądź realizacji interesów wewnętrznych poszczególnych państw unijnych powinniśmy się na takie zmiany godzić, a tym bardziej aktywnie je wspierać? Autorka, jako osoba świetnie znająca „od środka” realia UE i funkcjonujące w niej mechanizmy, dostrzegła te problemy znacznie wcześniej i widzi je o wiele ostrzej niż przeciętny obywatel Unii, dlatego jej ocena analizowanych zjawisk jest szczególnie interesująca. W związku z tym, zdaniem recenzenta, wartość pracy nie sprowadza się jedynie do rozważań o prawie policyjnym i zwiększaniu zakresu działania służb kontrolujących granice zewnętrzne Unii, ale także, a może przede wszystkim wynika z wielowymiarowego przedstawienia przyczyn prowadzących do zmian na tych polach oraz skutków, jakie one niosą w bliskiej i dalszej perspektywie, zmuszając zarazem czytelnika do przemyślenia tych problemów.

Dla realizacji zakładanych celów rozprawy Doktorantka przeprowadziła bardzo rozległe studia literatury oraz aktów prawnych, przy czym podkreślenia wymaga bogactwo i różnorodność tematyczna wykorzystanych pozycji bibliograficznych. Przedstawiony na końcu pracy wykaz bibliografii liczy 1149 pozycji oraz 240 źródeł internetowych, a to są wielkości rzadko spotykane w przypadku rozpraw doktorskich. Ponadto wykaz wykorzystanych regulacji prawnych obejmuje 65 aktów prawnych oraz 10 wyroków sądów europejskich. Na podkreślenie zasługuje zarazem fakt, iż większość źródeł stanowią publikacje obcojęzyczne i że są one rzetelnie udokumentowane i wykorzystane. Oparcie się na tak licznych źródłach, w których m.in. prezentowane są różne teorie kryminologiczne (w tym z zakresu tzw. kryminologii granicznej – *border criminology*), socjologiczne czy politologiczne z pewnością wzbogaca całą pracę i pozwala przyjąć, że Autorka swoje poglądy i oceny oparła na wszechstronnej analizie przeszłej i bieżącej sytuacji związanej z pogłębianiem się kryzysu migracyjnego w Europie i na świecie.

Oddzielną, także dosłownie, bo omówioną już po „Podsumowaniu”, warstwą rozprawy jest część badawcza, która oparta została na dwóch przedsięwzięciach badawczych - na wywiadach i rozmowach z funkcjonariuszami unijnymi zajmującymi się migracją i kontrolą migracji oraz na ankiecie i wywiadach z funkcjonariuszami

krajowych policji lub służb granicznych Strefy Schengen. Pozwoliło to na zebranie opinii respondentów dotyczących węzłowych problemów, jakie stoją przed Unią Europejską w zakresie rozwiązywania kryzysu (kolejnych kryzysów) migracyjnego oraz współdziałania w tym zakresie państw członkowskich i wyspecjalizowanych służb. Mimo że zakres badań i uzyskane wyniki, o czym będzie dalej mowa, pozostawiają pewien niedosyt, jest to niewątpliwie cenne uzupełnienie teoretycznych rozważań, które nie byłoby możliwe bez doświadczenia zawodowego Autorki i jej kontaktów z osobami odpowiedzialnymi za problemy migracyjnej w strukturach unijnych.

II. Na całość rozprawy składa się Wstęp, pięć rozdziałów i Podsumowanie, a ponadto także Załącznik zawierający omówienie badań empirycznych. Część wstępna stanowi uzasadnienie wyboru przez Doktorantkę tematu pracy i wskazanie jej celów badawczych oraz pokrótce przedstawia treść poszczególnych rozdziałów. W jej zakończeniu podkreślona została główna myśl przyświecająca przygotowaniu rozprawy, dlatego warta przytoczenia; Autorka wskazuje, że praca ma stanowić próbę pokazania perspektywy oddziaływania kryminologii globalnej, socjologii i myśli krymigracyjnej na proces kreowania polityki i ram prawnych kontroli migracji oraz sformułowania propozycji kierunków ich rozwoju (s. 17). Natomiast na wspomnianych pięć rozdziałów składają się dwie części (choć formalnie nie zostały one wydzielone); w pierwszej z nich (rozd. 1 – 3) przedstawiono kolejno zagadnienia, które mają wprowadzić czytelnika do rozważań podanych w części drugiej, ściślej związane z działalnością policji granicznych (rozd. 4 – 5, a także Załącznik).

I tak, w rozdziale pierwszym podane zostały podstawowe pojęcia związane z migracją i nielegalną migracją oraz z prawem migracyjnym, a następnie pokazane rodzaje i przyczyny powodujące nasilenie się zjawisk migracyjnych. Szeroko przedstawiony też został kontekst historyczny, kulturowy i geograficzny nieregularnych migracji oraz zaprezentowane różne teorie dotyczące tego zjawiska. Rozdział drugi poświęcono analizie rozwoju zjawiska nielegalnych migracji i scharakteryzowano ruchy migracyjne w ujęciu historycznym, począwszy do przełomu XX i XXI wieku. Uwagę zwrócono przy tym na ruchy migracyjne w Europie po 2004 i 2014 roku, przy czym szczególnie interesujące są uwagi odnoszące się do migracji współczesnej, której ana-

lizę z oczywistych powodów (data ukończenia rozprawy) doprowadzono do roku 2020, pisząc m.in. o korytarzach i szlakach migracyjnych. W rozdziale trzecim omówiono ewolucję poglądów w postrzeganiu nielegalnej migracji, nasilenie się narracji narodowościowej i w skrajnych przypadkach populistycznej oraz wpływ tego zjawiska na politykę bezpieczeństwa Unii Europejskiej i indywidualizację krajowych polityk migracyjnych. W świetle wywodów zawartych w rozprawie, nasilenie się tego typu zjawisk leżało u podstaw wykształcenia się nowego działu kryminologii i prawa, łączącego prawo migracyjne i prawo karne, które Doktorantka nazywa „krymigracją” i „prawem krymigracyjnym”. Pokazane również zostały różnice w podejściu do dyskutowanych zagadnień w amerykańskiej i europejskiej szkole krymigracyjnej oraz usytuowanie prawa krymigracyjnego w systemie prawnym Unii Europejskiej i w polskim systemie prawnym. Rozdział czwarty stanowi już zasadniczą część rozważań odnoszących się do policyjnej kontroli nieregularnych migracji. Wydaje się jednak, że niezbyt szczęśliwie sformułowano tytuł tego rozdziału („Europejskie organy policyjnej kontroli nielegalnej migracji w Unii Europejskiej”), gdyż jego zakres przedmioty jest znacznie szerszy. Rozdział ten bowiem w kilku pierwszych punktach zawiera przedstawienie kwestii prawnych związanych z migracją i wynikających z regulacji prawnych mechanizmów przeciwdziałających nielegalnej migracji w Unii Europejskiej. Zaś dopiero następne punkty są ściślej związane z tytułem, gdyż omówiono w nich wybrane agencje unijne (w szczególności zaś Frontex), których zadaniem jest przeciwdziałanie nielegalnym migracjom oraz zakres ich współdziałania ze sobą i z krajowymi policjami granicznymi. Wreszcie rozdział piąty stanowi podsumowanie problematyki kontroli nielegalnej migracji i możliwych strategii bezpieczeństwa wewnętrznego UE, włącznie z podaniem postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda*, mających poprawić system kontroli bezpieczeństwa granic.

W „Podsumowaniu” zebrano najważniejsze, wynikające z rozważań zawartych w poszczególnych rozdziałach (a zwłaszcza 4 i 5), postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*, które są co do zasady racjonalne i wyważone. Jest to wartościowa część pracy bowiem ze względu na jej wielowątkowość i stopień skomplikowania omawianych kwestii, porządkuje ona dyskutowaną materię, punktuje najważniejsze problemy.

Jak wcześniej zauważono, zaprezentowanie wyników badań naukowych nastą-

piło już po dokonaniu podsumowania wywodów teoretycznych (w Załączniku – s. 401-422). Jest to nietypowe ujęcie, które może budzić zdziwienie, dlaczego nie włączono omówienia wyników badań do głównej części pracy. Pozwoliłoby to na ściślejsze powiązanie wyników takich badań z omawianymi wcześniej problemami analizowanymi od strony prawnej i kryminologiczno-socjologicznej, stanowiąc jednocześnie pogłębienie uzasadnienia wyciągniętych przez mgr Kamilę Zarychtę-Romanowską wniosków i proponowanych postulatów *de lege ferenda*. Ponieważ jednak prawem każdego autora jest wybór układu pracy i podziału jej treści według swojego uznania, recenzent honoruje ten wybór. W każdym razie zaproponowana formuła w niczym nie umniejsza wartości uzyskanych wyników badań i nie wpływa na obniżenie wysokiej oceny całej rozprawy.

Układ rozprawy, struktura podziału treści i budowa poszczególnych rozdziałów nie budzi wątpliwości, z zastrzeżeniem wyżej podanych uwag co do miejsca omówienia badań jakościowych. Również podział w obrębie rozdziałów doprowadzony do drugiego poziomu powoduje czytelność rozbudowanego w ten sposób spisu treści. W rozprawie występują wprawdzie powtórzenia niektórych problemów, gdyż Autorka powraca do tych samych zagadnień w różnych miejscach rozprawy, jednak można to tłumaczyć potrzebą ich naświetlenia w różnych kontekstach tematycznych.

III. W omówionych w dużym skrócie pięciu rozdziałach i Załączniku omówione zostały poszczególne zagadnienia łączące się w sposób mniej lub bardziej ścisły z głównym tematem. Rozdziały te zawierają wiele ciekawie pokazanych wątków i słusznych merytorycznie uwag, ponieważ zadaniem recenzji jest również wskazanie tych kwestii, które mogą być wątpliwe lub wywoływać dyskusję, ta część oceny recenzowanej pracy skoncentruje się właśnie na tego rodzaju problemach.

a) W rozdziale pierwszym (lub w innej części pracy, np. we Wstępie) brakuje jasnego zdefiniowania pojęcia migracji nieregularnej, a w szczególności pokazania relacji pomiędzy migracją nieregularną a nielegalną. Byłoby to celowe tym bardziej, że problem nieregularnej migracji (tak jak ujęto to w tytule rozprawy) stanowi centralny przedmiot dyskusji pracy doktorskiej. Oba te terminy – migracja nielegalna i nielegalna - używane są w niej bowiem w bardzo zbliżonych kontekstach lub odniesie-

niach prawnych. Nie jest jasne na przykład, dlaczego w tytule występuje odwołanie do migracji nieregularnych, a we Wstępie, w którym przedstawia się zakres tematyczny opracowania i treść poszczególnych rozdziałów, używa się głównie określenia „migracja nielegalna”, względnie stosuje się oba terminy zamiennie, zaś w rozdziale I wprost się je utożsamia przez użycie odpowiedniego kwantyfikatora (migracja nielegalna/nieregularna, np. na s. 18). Z przywołanego za innym źródłem słownika Urzędu ds. Cudzoziemców, w którym miała być pokazana relacja między migracją nieregularną a nielegalną (s. 23 pracy), nic nie wynika. Dopiero na s. 29-30 pracy próbuje się przedstawić definicję migranta nieregularnego, ale i tutaj punktem wyjścia jest określenie „migrant nielegalny/nieregularny”, znowu bez pokazania różnic między jednym a drugim podmiotem.

b) W rozdziale drugim, poza przedstawieniem wielu interesujących i słusznych tez, uwagę zwraca punkt dotyczący inteligentnych matematyczno-informatycznych modeli badań „w predykcjach i estymacjach” nielegalnych migracji (p. 2.3, s. 110 i nast.). Autorka podkreśla tu potrzebę, a obecnie chyba nawet konieczność, stosowania w badaniach nad migracjami nowatorskich rozwiązań analitycznych, w tym np. technologii kwantowej, takiej jak „generator kwantowych liczb losowych splątania... wykorzystujący pewne splątanie wielu kubitów stanów kwantowych do wytworzenia losowości z certyfikacją publiczną” (s. 112), które będą kamieniem milowym kryminologii kwantowej. Doktorantka ma zapewne rację (choć recenzent nie czuje się w pełni kompetentny w ocenie tego problemu) i nawet stara się ten pogląd stosunkowo obszernie uzasadnić, jednak przedstawione uwagi są na takim poziomie ogólności, opisane dodatkowo wysoce hermetycznym językiem, że wymagałyby szerszego wyjaśnienia i większej konkretyzacji, zwłaszcza że dotyczą istotnych problemów prawnych i praktycznych. Autorka pisze na przykład, iż wydaje się wręcz niezbędne rozważenie wykorzystania rozwiązań kwantowych w policyjnej kontroli migracji, zwłaszcza „w ramach interoperacyjności wielkoskalowych systemów danych wymiaru sprawiedliwości w korelacji z pozyskiwanymi informacjami wywiadowczymi tak z otwartych, jak i zamkniętych źródeł dostępnych krajowym organom policyjnym” (s. 114). Dodatkowo wyraża przekonanie, że dzięki fuzji rozwiązań kwantowych oraz analiz kryminometrycznych i socjologicznych będzie w przyszłości możliwe stworzenie rozwiązań

umożliwiających w pełni m.in. realizację zadań polityk bezpieczeństwa „z zachowaniem wysokich standardów w zakresie poszanowania prywatności i praw podstawowych” (s. 114). Jednak ten ostatni pogląd, zwłaszcza że nie został rozwinięty oraz nie podano jego uzasadnienia, może budzić wątpliwości, czego zresztą dowodzi dotychczasowa praktyka. Przykładowo, dalej pisze się o aplikacji teorii grafów i rozmytych sieci, polegających m.in. na badaniu danego zjawiska za pomocą wielu teoretycznie niepowiązanych ze sobą danych, które jednak mają wspólne punkty odniesienia. Z praktyki wiadomo, że wykorzystuje się tego rodzaju modele do tzw. profilowania, co może naruszać prywatność obywateli i jest przedmiotem europejskich regulacji w przepisach prawa o ochronie danych osobowych.

c) Autorka słusznie pisze o coraz bardziej widocznym tzw. „kryzysie Schengen”, który jest emanacją przemian politycznych w państwach unijnych i chęcią pozyskania kapitału politycznego ludności o prawicowych poglądach, prowadzących do przywracania kontroli a nawet czasowego zamykania wewnętrznych granic Unii. Dla potwierdzenia tego stanowiska przytacza liczne publikacje zagraniczne (s. 142, przyp. 295), co oczywiście należy ocenić pozytywnie, brakuje jednak ważnych dla polskiego czytelnika polskich źródeł lub przynajmniej odwołania się do polskich realiów. Jest to zresztą szerszy problem widoczny w ocenianej pracy – jest ona słusznie skoncentrowana na problematyce bezpieczeństwa i *policingu* w europejskiej perspektywie, jednak ponieważ poruszane w wielu miejscach problemy odnoszą się pośrednio, a nawet bezpośrednio, do polityki migracyjnej i ograniczania nielegalnej migracji przez władze naszego kraju (co szczególnie jest widoczne w ostatnich latach, a nawet miesiącach), to brakuje dotyczących ich komentarzy Autorki.

d) Przedstawiając postulaty *de lege ferenda* w zakresie zwiększenia efektywności zwalczania nielegalnej migracji oraz usprawnienia służb policyjnych w takich działaniach, Autorka zaproponowała szereg możliwych rozwiązań. Jednym z jej postulatów jest wykorzystywanie w szerszym zakresie baz danych oraz wymiany informacji między państwami Unii i ich organizacjami policyjnymi (m.in. na podstawie tzw. mechanizmu Prüm). Jako szczególnie istotne dla ułatwienia wymiany informacji uznane zostało „usuwanie przeszkód procesowych relewantnych w zakresie ochrony danych osobowych” (s. 379), które to określenie - jako nie do końca jasne - tym bardziej bu-

dzi niepokój. Jednocześnie postuluje się objęcie możliwie jak najszerszym nadzorem mediów społecznościowych, forów internetowych oraz kontrolą policyjną „kolejnych aspektów naszego życia w przestrzeni publicznej” (s. 381), już nie tylko dla zwalczania terroryzmu, ale także m.in. rozpoznawania osób zaangażowanych w ułatwianie nielegalnej migracji. Postulaty takie wynikają prawdopodobnie z potrzeb znanej Autorce praktyki, przy czym zostały opatrzone zastrzeżeniem, że tego rodzaju nadzór i kontrola powinny być racjonalne i adekwatne do zagrożeń, jednak wydaje się, że w rozprawie naukowej omawiającej także europejskie regulacje prawne dotyczące praw podstawowych tego rodzaju postulaty powinny być co najmniej opatrzone szerszym komentarzem oraz zawierać propozycje mechanizmów kontrolnych. Należy pamiętać, że postulaty te odnoszą się nie tylko do groźnej przestępczości (o charakterze terrorystycznym i zorganizowanym), ale również do migrantów nieregularnych. Wprawdzie zgodnie z tezami kryminologii granicznej obserwuje się obecnie zjawisko włączania prawa karnego do procedur dotychczas regulowanych prawem administracyjnym, ale to nie powinno być równoznaczne z tak szerokim otwarciem się w tym zakresie na metody bardzo głęboko ingerujące w prawa człowieka i prywatność.

Przy okazji warto zauważyć, że w rozprawie słabo jest zaznaczony wątek ochrony danych osobowych oraz ich przetwarzania i gromadzenia, w tym informacji najbardziej wrażliwych (np. danych genetycznych, innych cech biometrycznych umożliwiających identyfikację osoby lub jej wizerunku). Ochroną taką objęci są także migranci, w tym nieregularni, co wynika nie tylko z ogólnego rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych, ale także z równoległe wydanej Dyrektywy w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar. Zasady zawarte w tych regulacjach muszą respektować także ustawodawstwa krajowe.

Autorka krótko odnosi się także do technik przesłuchania, co z oczywistych powodów jest interesujące dla kryminalistyka. Píše w tym kontekście o potrzebie wzmocnienia technik policyjnych związanych z przesłuchiwaniami (m.in. więźniów,

podejrzanych o przemyt ludzi i broni lub terroryzm itp.), co jest zasadne, jednocześnie jednak relacjonuje poglądy innych autorów sugerujących używanie technik manipulacji (zastrzegając, że „budzi to wątpliwości etyczne wśród badaczy” – s. 372) dla celów przesłuchania i gromadzenia materiału dowodowego. W świetle tego, co wiadomo o metodach stosowanych w Guantanamo, a także o skargach przeciwko Polsce związanych z nielegalnym więzieniem osób podejrzanych o terroryzm, chciałoby się, aby Doktorantka wyraźniej opowiedziała się przeciwko takim propozycjom, które mają usprawniać walkę z nielegalnymi migrantami i terroryzmem. To jest jeszcze jeden przykład na potrzebę zamieszczania w rozprawie w szerszym zakresie własnych opinii Autorki na temat problemów „obiektywnie” tylko relacjonowanych lub opisywanych.

e) Ciekawą częścią pracy są badania, które określono w tytule „Załącznika” jako „naukowe” (s. 401). Pierwsza ich forma polegała na przeprowadzeniu wywiadów z wybranymi osobami zajmującymi się w swojej działalności zawodowej nieregularną migracją i jej kontrolą, pracującymi w różnych organach unijnych i agencjach wymiaru sprawiedliwości. Autorka stwierdziła, iż odstąpiła od pomysłu prowadzenia ankiety w ramach dostępnych narzędzi *open source*, gdyż miała obawy o zafałszowanie tak uzyskanych informacji. Spowodowało to ograniczenie wywiadów do jedynie 60 osób, przy czym ponad 150 innych odmówiło udziału w badaniach. Wydaje się, że przyjęcie takiej metody przeprowadzenia tej części badań było zasadne i stanowiło wyzwanie badawcze; tłumaczy też ograniczoną liczbę respondentów. Z drugiej strony jednak uzyskane wyniki, przynajmniej tak jak je przedstawiono (gdyż Doktorantka wskazała, że je uogólniła ze względu na potrzebę zachowania anonimowości źródeł), nieco rozczarowują, jako że sprowadzają się do „zidentyfikowania najczęściej wyrażanych opinii wśród respondentów” (s. 403). Są nie tylko skromne objętościowo (2 strony tekstu, 12 przedstawionych opinii), ale też nie wiadomo, na ile reprezentatywne, bo z jednej strony nieznaną jest liczba respondentów dających poszczególne opinie, a z drugiej strony, wprawdzie z powodów obiektywnych, brakuje opinii od osób, które nie chciały się wypowiadać, więc być może ich opinie byłyby jeszcze bardziej krytyczne lub po prostu inne od zarejestrowanych. Gwoli ścisłości trzeba dodać, że Autorka widzi szczyplność uzyskanych wyników, bo sama określa je jako „częściowe” i „fragmentaryczne” (s. 402).

Natomiast drugą formą analizy praktyki były badania ankietowe przeprowadzone wśród funkcjonariuszy narodowych straży granicznych pochodzących z 8 krajów UE (niestety recenzent nie dopatrył się liczby osób, którzy wypełnili ankietę). Jednak i te badania nie dostarczyły bogatych danych, zaś ich omówienie było jeszcze skromniejsze (brak uogólnienia wyników, cytowanie jedynie kilku wybranych odpowiedzi). Autorka tłumaczyła to trudnościami w prowadzeniu badań w czasie pandemii oraz prawdopodobnie zbyt szerokimi i wieloaspektowymi pytaniami zawartymi w ankiecie, które zniechęcały respondentów do pogłębionej analizy lub w ogóle do wypełnienia ankiety. Jednak nie powinno to stanowić tłumaczenia braku szerszego przedstawienia badań i ich wyników, które przecież były prowadzone dla potrzeb rozprawy naukowej i mogły w większym zakresie wspomóc rozważania teoretyczne.

f) Kilkakrotnie już wskazywano, że brakuje przedstawiania w większym zakresie własnych opinii Doktorantki, albo przynajmniej wyraźniejszego ich artykułowania, które dotyczyłyby ważnych problemów poruszanych w pracy. Potrzeba tego rodzaju zabiegów była tym bardziej wyraźna, że praca jako całość, a także w szczególności wiele jej wybranych aspektów odnosiło się do „polskiej” problematyki nieregularnych migracji. Wprawdzie Polska jako członek Unii Europejskiej w mniejszym stopniu niż niektóre inne państwa członkowskie boryka się z problemem nielegalnej migracji i związanej z nią przestępczości, niemniej jest to zjawisko rozszerzające się, a nadto polityka wewnątrz i częściowo zagraniczna RP odpowiada zawartym w rozprawie tezom krymigracyjnym, w świetle których zmiana nastawienia władz państwowych, opinii publicznej i w następstwie tego także częściowo całej Unii Europejskiej wpływa na kształtowanie polityki w stosunku do migrantów oraz, co ważniejsze, na unijne rozwiązania prawne i instytucjonalne. Mgr Kamila Zarychta-Romanowska bardzo rzetelnie i dogłębnie przedstawia te wszystkie problemy i zależności, jednak w większości przypadków czyni to z pozycji „obiektywnego narratora” (obserwatora), bez własnych komentarzy i ocen. Uwagi te można także odnieść do innego kluczowego problemu – potrzeby zachowania balansu między wolnością i respektowaniem praw podstawowych z jednej strony, a potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa z drugiej. Zwiększenie znaczenia bezpieczeństwa tak w perspektywie całej Unii, jak też poszczegól-

nych jej członków, rozwijanie sprzyjającego temu ustawodawstwa, gromadzenie wrażliwych informacji o obywatelach i zwiększanie uprawnień służb policyjnych niosą ryzyko zachwiania tego balansu. Autorka rozprawy, jako osoba wysoce kompetentna w omawianej dziedzinie, na dodatek wzbogacona opiniami funkcjonariuszy unijnych i straży granicznej uzyskanymi w badaniach, byłaby zatem najlepszym źródłem oceny zjawisk związanych z nasilającą się migracją nieregularną.

IV. Strona formalna przygotowania rozprawy nie budzi żadnych zastrzeżeń, zaś praca została napisana bezbłędną polszczyzną. Jediną uwagę, jaką można tutaj zgłosić, to nagminne stosowanie języka biurokracji europejskiej, co utrudnia percepcję tekstu i robi wrażenie powtórzeń niektórych fragmentów. Być może jest to spowodowane tłumaczeniem dokumentów unijnych.

Prawidłowo wykorzystana i dobrze udokumentowana została powołana w spisie bibliografii bardzo obszerna literatura, jak również wyjątkowo bogate są inne źródła związane z ustawodawstwem europejskim. Niekiedy objętość przypisów jest bardzo duża, wynikająca z powoływania licznych pozycji bibliograficznych. W „Załączniku” zamieszczono także pytania zadane w badaniach ankietowych.

Od strony formalnej recenzowana praca spełnia wszystkie wymagania (podana jest bibliografia i wyjątkowo liczne źródła internetowe, wykaz aktów prawnych, lista orzecznictwa europejskiego, spis treści, spis rycin, spis tabel, wykaz skrótów).

V. Podsumowując, należy stwierdzić, że mgr Kamili Zarychcie-Romanowskiej udało się zrealizować zamierzenia naukowe rozprawy doktorskiej. Stanowi ona unikalne w polskim piśmiennictwie z zakresu prawa, kryminologii (w tym jej nowego działu zwanego kryminologią graniczną) i nauk politycznych dzieło tak dogłębne przedstawiające problematykę migracji nieregularnych i płynące z niej konsekwencje dla Unii Europejskiej i państw członkowskich. Przeprowadzona wielowątkowa analiza tego zjawiska dowodzi wysokiej wiedzy eksperckiej Autorki oraz takiego samego warsztatu naukowego. Analiza ta została wzbogacona wynikami jakościowych badań empirycznych, bo choć uzyskano tylko częściowe ich wyniki, to nawet w takiej formie stanowią one cenne źródło informacji o obecnym podejściu urzędników unijnych i

służb granicznych do problemu masowej migracji. Do osiągnięć naukowych Doktorantki można także zaliczyć sformułowanie wartościowych uwag i postulatów, które powinno się uwzględniać nie tylko w przyszłych pracach naukowych i badawczych, ale również w kształtowaniu polityki w zakresie bezpieczeństwa i tzw. policingu. Jednocześnie trzeba podkreślić, że zgłoszone wcześniej w recenzji uwagi nie tyle mają charakter krytyczny, ale raczej polemiczny, aby skłonić Autorkę do ustosunkowania się do nich w czasie publicznej obrony. Nie zmieniają one ogólnej bardzo pozytywnej oceny całej rozprawy i pozwalają z pełnym przekonaniem rekomendować ją do przyjęcia.

Na podstawie szczegółowej analizy przedstawionej mi do recenzji rozprawy doktorskiej pt. *Policyjna kontrola nieregularnych migracji w Unii Europejskiej – aspekty kryminalistyczne* stwierdzam zatem, że praca ta stanowi samodzielne opracowanie o charakterze interdyscyplinarnym, w tym z zakresu kryminologii i prawa europejskiego. Rozprawa jest należycie udokumentowana i odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dn. 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.) w związku z art. 179 ustawy z dn. 3.07.2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669 z późn. zm.).

Prof. dr hab. Tadeusz Tomaszewski

Warszawa, dn. 7 września 2021 r.